

Modernități multiple și recente. Premise pentru o nouă abordare

Lazăr Vlăsceanu

Universitatea din București

Abstract : *The study falls within the area of the sociology of modernity. After reviewing the main recent sociological theories of modernity, it explores the conflict between the earlier and the recent high modernity from the perspective of the Romanian society. The emphasis is put on the idea of „multiple modernities” and on its differential configurations. A comparison between such configurations and their institutional forms is put forward with special references to such an East-Central European society as Romania.*

Keywords : modernity, high modernity, multiple modernities, globality, institutional configurations, conflicts

Cuvinte-cheie : modernitate, modernitate recentă, modernități multiple, globalitate, configurări instituționale, conflicte

A reflecta asupra modernității nu coincide doar cu întoarcerea în istoria ei de aproape trei secole. Mai mult decât atât înseamnă de fapt o nouă citire a prezentului și o încercare de chemare a unui viitor destul de incert pentru a ajuta identificarea de noi semnificații, tendințe, interpretări și raționalizări actuale. Modernitatea este încă atât de mult cu noi că parcă am încetat să-i distingem cu claritate noile cristalizări și manifestări. O privim mai degrabă prin lentilele trecutului care a consacrat-o, în loc să observăm că a ajuns deja la acea consacrare în care are nevoie de o nouă raționalizare ; sau o trimitem cu nonșalanță în istorie pe motiv ca am fi înaintat deja într-o nouă epocă – a *post*-modernității –, dar fără a caracteriza altfel acest „dincolo de” decât folosind instrumente și povestiri familiare.

În cele ce urmează se încearcă formularea câtorva premise pentru o abordare alternativă : prefixul „post” este părăsit, „noua sociologie a modernității” este chemată în ajutor și noi ipoteze de interpretare și înțe-

legere a modernității actuale sunt avansate. Teza de referință este că modernitatea trece prin stadii istorice succesive și că între modernitatea timpurie și a consacrării, sau prima modernitate și modernitatea recentă, în care suntem implicați, se desfășoară în prezent un conflict de amploare pe care trebuie să-l recunoaștem în cele mai diverse ipostaze ale lui. Formele acestui conflict sunt prea puțin uniforme, întrucât singularului modernitate i se substituie pluralul modernităților multiple. Sensurile transformărilor nu mai pot fi identificate în luptele, riscurile sau cristalizările trecute, întrucât proiectele actuale de modernizare au condiții, ritmuri și desfășurări ce corespund unei alte modernități, pe care unii sociologi contemporani o numesc reflexivă.

O nouă sociologie a modernității

Sfârșitul secolului XX a adus cu sine o neașteptată intensificare a reflecțiilor teoretice asupra modernității. Încă din anii 1970,

J.-F. Lyotard, vorbind despre „condiția post-modernă”, chestiona legitimitatea „marilor narațiuni istorice” și le anunța sfârșitul, pentru ca în același timp să susțină necesitatea coexistenței viitoare a mai multor traiectorii istorice alternative. De atunci și în cadrul unor diverse contexte teoretice s-a dezvoltat o **nouă sociologie a modernității**, centrată pe explorarea noilor forme sociale, economice, politice sau culturale emergente și pe despărțirea și distanțarea lor crescândă față de anumite forme vechi și treptat abandonate de istorie. Spun „nouă” întrucât această sociologie a modernității se constituie ca o continuatoare a unor consacrări teoretice clasice, dar și, sau mai ales, ca o căutătoare a unor noi modele teoretice adecvate realităților și constelațiilor sociale emergente.

De altfel, sociologia s-a consacrat, încă de la începuturile ei sistematice, ca studiu al modernității sau al tranziției de la societățile sau comunitățile zise tradiționale la cele moderne. Max Weber s-a referit la tranziția dinspre societatea tradițională spre cea capitalistă modernă, analizând condițiile și ritmurile de extindere a raționalizării sociale, economice sau politice; Emile Durkheim a insistat asupra diferențelor dintre „solidaritatea mecanică” și „solidaritatea organică” și a identificat manifestări și procese „anomice” ale tranziției; F. Tönnies a demonstrat cum se dezagregă „comunități” tradiționale și cum se constituie „societăți” mai cuprinzătoare. Spre deosebire de sociologia clasică a modernității care, în terminologia lui Max Weber, analiza condițiile și ritmurile de configurare a raționalității sociale, politice, economice și culturale sau de „raționalizare a tradițiilor”, noua sociologie a modernității se concentrează încă asupra studiului tranzițiilor, dar în cadrul modernității mature, recente, ajunse în stadiul în care este esențială nu doar despărțirea de tradiție, ci mai degrabă reflecția asupra condițiilor de modernizare a modernității însăși. În cadrul acestei noi sociologii a modernității, unii, urmându-l pe J.-F. Lyotard, au perseverat în utilizarea conceptului de „postmodernitate” pentru a desemna noua turnură morală și politică a istoriei și

culturii (Z. Bauman, 1992, R. Sennett, 1998). În același context, J. Habermas s-a concentrat asupra a ceea ce a numit „constelație post-națională” atunci când a explorat consecințele limitării sau chiar ale dezagregării actuale a suveranității naționale în plan economic, politic sau cultural. Alții, destul de mulți, s-au concentrat pe globalitate și au analizat globalizarea și efectele ei. Referirile au fost când la „globalizare” și la modul în care se produce „globalizarea culturală” (B. Barber, 1995, S. Lash, J. Urry, 1994), când la configurațiile specifice „valurilor globalizării” (M. Albrow, 1996, A. Appadurai, 2002) sau ale „societății cunoașterii și informației” (P. Drucker, 1993, M. Castells, 1996). Totuși, dincolo de aceste dezvoltări teoretice orientate către identificarea și explicarea unor tendințe speciale și oarecum fragmentate, grupul cel mai productiv teoretic, întrucât este cât mai comprehensiv în studiul modernității recente, este reprezentat de A. Giddens, U. Beck (1994) și colaboratorii lor, care analizează ceea ce ei numesc **modernitatea reflexivă** și consacră în mod coerent și sistematic proiectul unei noi sociologii a modernității.

Astfel de orientări și dezvoltări din cadrul sociologiei occidentale contemporane necesită o contextualizare istorică. În cadrul acesteia ar fi de evocat atât începuturile și consacrările modernității, cât și acele dezvoltări recente care i-au determinat pe unii să vorbească de apusul modernității și de intrarea în epoca lui „post”, iar pe alții să proclame că suntem departe de părăsirea modernității, întrucât abia în prezent ne aflăm în perioada modernității depline, care se ia pe sine ca referință în mod reflexiv și raționalizator. Etapizarea istorică a modernității apare ca inevitabilă. Se distinge, astfel, între a) modernitate și postmodernitate sau b) între modernitatea inițială și a consacrării (prima modernitate) din secolele XVII-XX și modernitatea recentă (Vlăsceanu, L., 2007) sau reflexivă (a doua modernitate) de după sfârșitul secolului XX. În prima variantă a distincției, modernitatea și-ar fi epuizat resursele într-o asemenea măsură că s-a intrat deja într-o altă epocă, a **post-modernității**. Numai că

această epocă de tip „post” este prezentată în contururi atât de neclare sau ambigue, încât doar prefixul „post” pare să aibă un sens, care-i cel al depărtării, al inerției și eventualei opoziții; un gen de coadă de cometă care și-ar fi pierdut nucleul generator, dar care își poartă încă urmele. În a doua variantă b), compararea și succesiunea sunt invocate cu scopul de a identifica continuități și discontinuități, epuizări și multiplicări, contradicții și conflicte, despărțiri și construcții noi.

Astfel de variante ale distincțiilor între epoci și succesiuni din cadrul modernității nu sunt deloc inocente ideologic și analitic. Pe de o parte, distincția dintre modernitate și postmodernitate ne orientează către demonstrarea unui evoluționism social de tip iluminist și implicit către căutarea unui sens al „progresului” social, politic, economic sau cultural, poate chiar spre realuarea aceluiași pozitivism esențialist clasic care formula „legi ale dezvoltării și progresului social”. Trecerea de la modernitate la postmodernitate ar fi pe cât de obiectivă pe atât de inevitabilă și s-ar desfășura de-a lungul unui proces evolutiv și tranzitoriu. Tocmai de aceea reluarea și, mai ales, resuscitarea unor teorii clasice, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului XX, par să fie în sociologie, cel puțin pentru unii, soluții inevitabile pentru problemele actuale. Am fi din nou îndemnați să opunem tradiția și modernul pentru a ne lăsa apoi antrenați în cursa fără sfârșit și mereu accelerată a unei modernizări ce consideră tradiția și pe sine ca referințe. Pe de altă parte, a doua distincție ia modernitatea însăși ca referință continuă și optează pentru stimularea acelei „imaginații sociologice” (C. Wright-Mills) care tinde să devină praxisul individual al contemplării, planificării și realizării lumii vieții personale și praxisul social al configurării vieții publice. Exterioritatea determinărilor imanente sau transcendente este lăsată deoparte întrucât modernitatea însăși este obiect al raționalizării; reflexivitatea individuală și cea socială sunt intens solicitate;

grandoarea proiectelor instituționale, când nu este părăsită, devine complementară sau chiar înlocuită de explorarea consecințelor neintenționate care se multiplică într-o asemenea măsură încât devin dominante și confirmante.

Cele două distincții ne apar astfel ca opuse. Ele corespund, prin consecințe, unor perioade istorice diferite și induc traiectorii politice și culturale care apar ca fiind când complementare, când incompatibile și contradictorii. Totuși, trebuie admis că realitățile la care se referă sunt co-existente într-o asemenea măsură încât orientarea opțiunilor actuale este încă dependentă de modul de raportare la consacrările modernității. Pentru ilustrare să ne referim la modul în care S. Toulmin, explorând „orizonturile de așteptare” ale modernității noastre actuale, a contrastat începuturile modernității cu provocările și solicitările prezente. Ca filosof al științei și culturii, Toulmin s-a referit la teoriile științifice și culturale și la construcțiile naționale de la începuturile modernității, identificând trei fundamente de referință ale modernității clasice: certitudinea, raționalitatea formală și sistematică, despărțirea de trecut sau tradiție. Pentru Europa post-west-faliană din a doua jumătate a secolului al XVII-lea cerințele de stabilitate și predictibilitate erau esențiale. Teoriile științifice și statele naționale erau considerate ca „rationale” numai dacă se constituiau ca „sisteme” stabile, respectiv ca sisteme logice euclidiene sau ca sisteme „instituționale de tip național” cu relații coerente și determinate. Raționalitatea stabilității, uniformității și predictibilității schimbării a devenit astfel fundamentul oricărei construcții moderne. Filosofia și știința secolului al XVII-lea și ale următoarelor epoci au optat cu consecvență pentru centrarea „modernă” pe opera scrisă și pe acea construcție instituțională care avea relevanță universală, generală și atemporală. Întrebarea actuală ar fi: cât de relevante mai sunt astăzi modelele sociale și intelectuale inițiate de începuturile modernității și consacrate de-a lungul a circa trei

secole de modernitate ? Răspunsurile nu mai întârzie. Interdependența crescută, diversitatea culturală tot mai accentuată și schimbarea istorică atât de accelerată din prezent solicită tranziția dinspre modelele sociale și intelectuale, care erau stabile și predictibile, spre modelele capabile să dea seamă de diversitate și să ofere șanse adaptabilității. Fără îndoială că rigoarea, exactitatea și sistematicitatea modernității inițiale ar conduce pe mai departe la idei și instituții stabile, dar acestea riscă să fie atât de sclerotice încât s-ar dovedi incapabile de adaptare la cerințe și situații noi. De aceea în domeniul social și politic interesul actual nu mai poate fi centrat doar pe stabilitate, rigoare și ierarhie, ci și, sau mai ales, pe explorarea și activarea condițiilor de asigurare a diversității și adaptabilității. Propensiunea clasică spre universal, general și atemporal ar trebui neapărat extinsă pentru a include tot mai mult cazuistica particulară, antropologia și istoria localului, provizoratul temporarității sau oralitatea comunicării și rostirii. Între *nostalgia* revigorării modelelor primei modernități și *imaginația* proiectării soluțiilor adecvate celei de a doua modernități nu există cale de mijloc. Toulmin este tranșant în această privință : „condițiile de astăzi ale vieții și gândirii diferă prea mult («in a dozen ways») de cele ale secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, când teoria și practica modernității erau în plină înflorire, și având în vedere modul în care stau acum lucrurile ar fi nerealistă imaginarea unui viitor care conservă marile opțiuni ale modernității : autonomia intelectuală a științelor distincte, încrederea deplină în tehnologii autojustificatoare și state naționale independente separate și cu o suveranitate necalificată. O atitudine nostalgică implică puține așteptări, în afara speranței de conservare a *status-quo*-ului : sarcina de a defini «viitori» realiști e deschisă numai celor care sunt gata să adopte atitudini imaginative, să gândească despre direcțiile în care ne-am putea mișca și să recunoască faptul că viitorul îi va recompensa pe cei care anticipează instituțiile și procedurile de care avem nevoie” (Soulimin, 1990).

Modernități succesive și multiple

Mesajele care îndeamnă la adoptarea a ceea ce Toulmin numește „atitudini imaginative” merită a fi în continuare deciptate, cu atât mai mult cu cât ele se impun în ordinea evidenței ; sunt tot mai numeroase și demonstrează unul și același lucru : *conflictul dominant al vremurilor noastre se desfășoară între configurările și opțiunile primei modernități și cele ale modernității actuale*. Este un conflict care se manifestă la nivel individual, comunitar și macrosocial în economie, politică și cultură ; angajează individualități, grupuri, mișcări sociale și mai ales instituții și organizații, regiuni și state naționale. Globalitatea și constelațiile sale postnaționale conferă o dimensiune specifică acestui conflict generic, care se particularizează într-o varietate de conflicte și contradicții, lupte și negocieri, amenințări și riscuri.

Să luăm ca reper anul 1990, care în istoria noastră particulară este saturat de semnificații specifice. Pe un plan mai cuprinzător el a marcat și ieșirea din lumea bipolară, saturată de amenințarea conflictelor politice, economice și mai ales militare latente, și intrarea într-o lume a diversității recunoscute a culturilor, religiilor și ideilor configurate într-un spațiu tot mai deschis. Frontiere, teritorii și identități care erau controlate de „imperii” sau state (multi)naționale ce păreau bine și definitiv consolidate se amestecă acum unele cu altele și par a fi lipsite de orice protecție invincibilă. Unitatea de monolit a primei modernități, care plasase Occidentul în vârful ierarhiei a ceea ce ar fi fost esențialmente „modern” și împărțise lumea și culturile în categorii separatoare de genul tradițional vs. modern, societăți dezvoltate vs. societăți în curs de dezvoltare vs. societăți subdezvoltate, este treptat și sigur suplinită de demonopolizarea modernității și de multiplicarea modernităților. Occidentul european încetează și chiar optează să nu mai fie considerat din afară ca zenit al progresului, când el însuși se străduiește să facă față competiției asiatice și să-și rezolve problemele pe care globalitatea și globalizarea nu

încetează să le genereze. Națiuni și culturi, regiuni și identități din cele mai diverse, în confruntarea cu presiunile globalizării, caută să experimenteze noi opțiuni ale modernității recente și actuale. În locul căutării și reparării unor „deficite” de modernitate sau în schimbul construirii de opoziții, abateri sau distanțări față de o modernitate ipostaziată, s-a optat pentru sau pur și simplu s-a ajuns la afirmarea unui evantai al modernităților multiplicat în care fiecare societate sau cultură își caută propria istorie și se angajează pe traiectorii comparative care să afirme un mod sau altul de construcție și recunoaștere. Globalizarea economică, politică și culturală exercită presiuni puternice în acest sens. Capitalul tot mai global își caută debușee profitabile în funcție de disponibilitatea muncii locale; societățile naționale se „despațializează” ca urmare a mobilității și migrației crescând; culturile locale își caută condiții de afirmare și recunoaștere globală; statul și societatea națională nu se mai suprapun integral întrucât numeroase manifestări (circulația capitalului, producția economică, stilurile de viață și consum etc.) și evenimente se produc național și transnațional, în absența controlului jurisdicțional al statului național.

Pornite din același trunchi comun de valori și ideologii, statele naționale au instituit și controlat în trecut modernități care măcar parțial s-au înscris pe aceeași traiectorie a industrialismului, raționalismului, secularismului și a altor diverse „isme”, pentru ca tot parțial să consacre o pluralitate de experiențe sau experimente, realizări sau succese. Treptat s-au configurat modernități naționale sau regionale multiple racordate la matricea sau la traiectoria aceleiași modernități referențiale. În timp, astfel de configurări multiple și diverse, dar nu mai puțin unitare în referențialitatea lor, nu au încetat. Prezentul este însă o mărturie elocventă a apariției, dezvoltării și chiar a dispariției unor modernități concurente, adică și concomitente și competitive.

Spațiul configurativ al primei modernități a fost statul național. În cadrul acestei teritorialități bine delimitate, separate și mereu

asertate prin simboluri și instituții adecvate au dobândit forme de consacrare modernități politice, economice, culturale care-și căutau și construiau propriile identități. În cadrul acestei unități teritoriale statul a urmărit și a reușit să instituționalizeze conflictele, să le recunoască și să le ofere temeuri de reglementare fie prin ideologii impuse, fie prin structuri democratice adecvate. În prezent, însă, și mai ales după sfârșitul secolului XX ariile constitutive ale conflictelor nu mai țin cont de granițele statelor naționale. Schimbările climatice și poluarea, circulația capitalului și a muncii, transferul tehnologic și media, pentru a considera numai aceste exemple, nu mai au granițe nici în privința generării și nici în cea a efectelor. Soluțiile de instituționalizare a conflictelor, pe care prima modernitate le anunțase și apoi le consacrase, și-au pierdut o mare parte din relevanță. Cadrele naționale sunt prea limitate pentru a le identifica și activa, iar cadrul instituțional global, reprezentat de ONU și de alte instituții afiliate, este mult prea mult asociat cu ceea ce se consideră a fi „inter-național”, când de fapt este vorba de realitatea specifică a globalității. Disparitatea dintre realitatea conflictelor ce apar între națiuni, religii și culturi și lipsa de putere rezolutivă a numărului mic de instituții ce încă se vor a rămâne doar „inter-naționale” este așa de mare, că practic avem de-a face cu o lume tot mai prinsă în conflicte multiplicat și tot mai puternic afectată de încă incapacitatea de a crea bazele instituționalizării conflictelor. Iar peste toate acestea plutesc amenințările potențiale și adesea reale ale conflictelor dintre modernitățile divergente ce caută să-și afirme propriile opțiuni. Imperativul vremii ar rezulta din construcția și afirmarea acelui principiu care se referă la dualitatea rezoluției oricărui conflict: recunoașterea și confruntarea alternativelor. După ieșirea din ordinea bipolară a lumii nu putem doar spune că un pol s-a topit în celălalt pol și că ar trebui să vorbim doar de asimilarea și integrarea acestora. Schimbarea socială și istoria socială nu pot fi doar simple reflexe ale unei curse de asimilare și integrare.

Modernitatea consacrată	Modernitatea recentă
– Suveranitatea statului național	– „Constelație postnațională” (J. Habermas)
– Raționalitatea birocratică a organizării și organizațiilor muncii și producției	– Adhocrație
– Condiții standardizate ale muncii și carierei personale	– Flexibilizarea orarului și muncii ; cariere mereu construite și cu traiectorii în schimbare
– Partide politice de masă asociate cu o structură socială de clasă (clase sociale)	– Asocieri și mișcări politice care se fac și se desfac în cadrul societății civile în funcție de agenda zilei
– Sisteme de securitate și protecție socială în cadrul statului bunăstării	– Noi politici sociale care să facă față șomajului crescând, instabilității ocupaționale sau dezechilibrului dintre angajați și pensionari
– Familia nucleară generalizată bazată pe relații patriarhale și pe diviziunea casnică a muncii între soț și soție	– Familia nucleară înlocuită de familii diverse (încă nucleară și stabilă, monoparentală, consensuală, homosexuală, succesivă și cu relații de rudenie multiplicat)
– Ierarhii desfășurate în cadrul unor structuri instituționale ale raționalității centralizate	– Ierarhii aplatizate și adesea contestate
– Stiluri colective de viață grupate pe categorii clasiale	– Stiluri diversificate și mereu căutate pentru construcția identităților personale
– Exploatarea și stăpânirea naturii	– Crize ecologice
– Industrialism și tehnologii autojustificatoare	– Avânt tehnologic, mai ales al tehnologiilor comunicării și informațiilor, și căutarea legitimității tehnologice

A reflecta asupra modernității și asupra configurațiilor ei actuale coincide cu deschiderea unui întreg evantai de așteptări. Pentru a evidenția alternative și a identifica așteptări să considerăm comparativ structuri instituționale alternative și concurente care corespund celor două modernități succesive.

Seriile de alternative instituționale pot fi continuate pe căile identificării de cristalizări diferite în cadrul celor două modernități. Mai există însă și o altă posibilitate : pur și simplu putem încerca specificarea unor coordonate ale modernizărilor succesive. Astfel, urmând această ultimă cale, putem considera următoarele coordonate generatoare de modernizare consacrate mai ales în secolul al XIX-lea și până după cel de-al doilea război mondial al secolului XX : a) statul național cu delimitările sale geografice cât mai precise și mai intens apărate de un întreg arsenal militar și identitar și cu propria economie națională ; b) organizarea ierarhică și centralizată a aparatului de stat și a producției

economice ; c) structura socială bazată pe clase sociale și pe raporturi de clasă, în care fiecare persoană era poziționată și în care mobilitatea socială, geografică și individuală dispunea de canale și mijloace determinate de realizare ; d) raționalizarea vieții și a muncii în organizații birocratice și în stiluri colective de muncă și viață ; e) organizarea vieții politice în partide de masă și în condiții de instituționalizare a conflictelor politice, economice sau de altă natură în așa fel încât să se identifice soluții adecvate de pacificare a conflictelor. Dintre asemenea coordonate generatoare una este într-adevăr proeminentă : toate proiectele clasice de modernizare au fost definite și aplicate ca proiecte de raționalizare. Dintre acestea raționalizarea comunistă a fost extinsă și impusă cu o asemenea forță că a devenit pe deplin irațională.

În general, proiectele de modernizare ale primei modernități erau caracterizate de câteva atribute. Mai întâi, erau menite să fie, conform filosofiei newtoniene dominante în epocă,

pozitive, adică „științific fundamentate” sau, cum se exprima K. Marx în epoca de avânt a filosofiei pozitive, erau menite „să înlăture orice urmă de întâmplător și contingent”. Ele vizau realizarea aceluia „ideal național” ale cărui chemări erau istorice, religioase, ideologice și adesea mesianice. În al doilea rând, era de așteptat ca realizarea proiectului de modernizare să fie opera unei elite sau a unei clase-locomotivă a istoriei. Pentru unii era burghezia națională sau aristocrația tradițională, pentru alții era proletariatul, iar calea cea mai radicală de realizare era revoluția, adică acea mișcare socială care bloca un curs al istoriei și năștea unul nou pe cât de radical deosebit pe atât de promițător. În al treilea rând, proiectul de raționalizare se realiza într-o succesiune determinată ce trebuia aplicată și urmărită cu cât mai multă consecvență de un aparat instituțional de stat, menit a mobiliza resursele interne într-un suvoi unic și a asigura schimburile externe în condiții de respectare și afirmare a suveranității naționale.

Ceea ce un astfel de proiect raționalizator de modernizare a ignorat în mare parte au fost consecințele sale neintenționate, consecințe care nicicând nu au încetat să se manifeste cu mai multă sau mai puțină vizibilitate. Ca urmare, către sfârșitul secolului XX se produce o veritabilă „revoluție a efectelor colaterale” (Beck, U., 2005). Modernitatea însăși își produce astfel condițiile proprii schimbării și reorientării, odată cu intrarea ei în noile stadii în care se ia pe sine și propriile produse ca obiecte ale reflecției. Schimbările nu se mai produc și nu mai apar ca producându-se în urma intervenției unui factor generator unic sau a unui set de factori omogeni și corelați, cum ar fi economia, cultura sau politica. Concomitența, viteza succesiunilor și imanența schimbărilor generate de actorii sociali în chiar lumea vieții lor trăite sunt caracteristici pe cât de importante pe atât de puțin vizibile, fiind pur și simplu trăite zi de zi și ceas de ceas. Ieșirea din această stare a „trăitului pur și simplu” nu ar fi posibilă decât în condiții de creștere a

reflexivității personale și sociale, de activare a „imaginației sociologice”, respectiv a facultății care ne ajută să devenim conștienți de actele noastre și de evenimentele din jur din perspectiva istoriei pe care o construim. Facultatea „imaginației sociologice” ne-ar ajuta să devenim realiști în raport cu cele ce apar și dispar și deloc esențialiști în ideile despre trecut sau viitor, întrucât configurările sunt în desfășurare și urmează prea puțin sau deloc proiecte raționalizatoare de desfășurare. Între intenționalitatea construcției și perversitatea multiplelor consecințe neintenționate, noua lume în construcție ne orientează imaginația constructivă mai ales către reflexivitatea non-intenționatului ce trebuie luminat de atenția noastră. Implicația este că în loc să proiectăm schimbări în societate, în numele unei ideologii prefabricate de natură mundană sau transcendentă și care ar promite realizarea unui gen de bun suprem sau, să zicem, a unei prosperități generalizate, s-ar cuveni să luăm act de construcția unei alte lumi prin ea însăși și mai ales prin actele noastre, astfel încât să ne putem angaja pe calea înțelegerii și identificării acelor schimbări ale societății pe care noi înșine le producem în absența unor doctrine și a manipulării unor factori generatori. Ne întoarcem astfel, din nou, în proiecte de modernizare, dar de un alt fel, întrucât acestea vizează schimbări ale societății și nu doar într-o societate care se află deja pe alte traiectorii ce ne solicită înțelegerea și acțiunea. Astfel de proiecte de modernizare aparțin „modernității reflexive” (Beck, U., 2005), adică modernității care se ia pe sine ca referință pentru a evita excese și pentru a induce o veritabilă raționalizare a consecințelor intenționate și mai ales a celor neintenționate.

Despre modernizarea românească actuală

Încă de la începuturile constituirii statului nostru național ne-am confruntat cu problema modernității, pe care am definit-o în mare parte, poate chiar exclusiv, în termeni culturali

(Vlăsceanu, L., 2001). La originea formulării problemei s-au aflat în mod constant fie comparația dintre noi și Occidentul european, fie aceea comparație dintre stadii istorice ale dezvoltării societății românești care, pe cât evidențiau inconsecvențe, stagnări sau distanțări față de un ideal al progresului, pe atât chemau pentru un nou început care ar fi fost cel cu adevărat declanșator de progrese mult dorite. E. Cioran numea „adamism” această propensiune românească spre întoarcerea sau aruncarea în începuturi mereu căutate, întrucât erau promițătoare.

Problema modernității noastre a fost formulată în termenii polari ai fondului și formeii, tradiției și modernului, optând fie pentru organicismul tradiționalist, fie pentru sincronismul european, atunci când nu ne-am scuturat de orice impuls al acelei identități superioare care a afirmat protocronismul naționalist. Mult mai puțin, poate chiar deloc nu ne-am străduit să ne înțelegem istoria și identitatea ca identitate istorică specifică și mai ales solicitată pe calea unei construcții proprii care s-ar afirma într-un evantai al modernităților multiple și în absența imitației comparative.

În prezent, pare de ordinul evidenței că există două proiecte de modernizare care activează structurile noastre instituționale. Ele corespund unei *dualități* profunde a modernității românești de după 1990. Pe de o parte, avem proiectele de modernizare realizate de sus în jos și care corespund primei modernități în privința opțiunilor și modurilor de realizare. Pe de altă parte, este în derulare modernizarea corespunzătoare celei de a doua modernități, deja declanșată spre sfârșitul anilor 1990 și în plină accelerare după ce am inițiat participarea în programe europene. Așa cum conflictul dintre prima și a doua modernitate nu încetează să-și releve manifestări și consecințe, tot astfel cele două direcții de modernizare se întâlnesc și nu încetează să consacre când realizări convergente, când conflicte și chiar o imobilitate ce riscă să devină cronică întrucât afectează aproape tot ce ține de viața cotidiană și de orice perspectivă a vieții personale sau sociale.

Proiectul de modernizare ce ține de prima modernitate este impus instituțional de sus în jos și în mare parte de instanțe exterioare ; noi elite, „europene”, se identifică cu proiectul și-l impun odată cu îndrumările exterioare pe care le selectează și ordonează ; noi resurse, în mare parte externe, sunt mobilizate și așteptate să activeze și resurse interne ; schimbări de amploare sunt produse cu rapiditate, fără a lăsa timp înțelegerii și asimilării. Concomitent se produce o serie nesfârșită de schimbări care n-au nimic de-a face cu proiectele elitelor politice : mobilitate transfrontalieră a forței de muncă, comunicări și asimilări transculturale, construcții și reconstrucții de identități personale, dezagregări și reagregări comunitare, descoperirea și extinderea universurilor de viață privată, stiluri individuale de viață din ce în ce mai diverse. În timp ce individualizarea se extinde rapid și ia forme caleidoscopice pe care media nu încetează să le evoce, proiectele instituționale riscă să rămână și fără actorii care ar trebui să le realizeze, bazându-se doar pe promotorii care le perorează parcă în van. Spațiul instituțional al primei modernități își epuizează resursele sub ochii noștri, în timp ce spațiul celei de-a doua modernități se extinde cu o viteză amețitoare. Numai că suntem în aceeași măsură solicitați să luăm sau să dăm seama de consecințele neintenționate și poate nedorite ale schimbărilor configurate sub semnele acestei noi modernități.

Trebuie să constatăm că, în evantaiul modernităților multiple, modernizarea este fie indusă de instanțe suspuse și exterioare, fie produsă prin acțiunile noastre în forme din cele mai diverse.

Să admitem, însă, că modernizarea este și un proces distructiv sau, pentru a folosi o expresie a lui Schumpeter, un gen de „distrugere creativă”. O veritabilă modernizare distruge pentru a crea, se distanțează de ceva pentru a continua altceva. Ca atare, oricărei modernizări îi sunt inerente conflictele.

Dacă admitem că în prezent societatea noastră este un vast șantier al modernizărilor, atunci în mod inevitabil suntem cu toții implicați în toate acele conflicte care relevă

pe cât posibil creația într-o mare a distrugerilor. Situându-ne pe o astfel de traiectorie, trecutul nu există decât pentru a fi distrus și pentru a ne despărți de el. Numai că acest trecut e mult mai viclean decât pare, întrucât fie se menține în înșeși căile individuale ale despărțirii, fie se strecoară insidios în planurile instituționale ale despărțirii, fie chiar configurează reflecțiile sistematice asupra mult așteptatei modernizări. Rezultă persoane care clamează despărțirea numai în vorbe, dar fără a ieși din întunericul trecutului, instituții care poartă povara celor anterioare modernizării tocmai pentru a se apăra de necunoscutele aduse de modernizarea însăși și chiar „teorii” care prezintă ceea ce-i (de) modernizat în termenii premodernizării. Pentru a ieși dintr-o astfel de stare nu există decât o singură opțiune. Actualele procese de modernizare nu pot să conștientizeze nici într-o „raționalizare a tradiției”, așa cum se întâmpla în epocile primei modernități, întrucât tradițiile „modernității comuniste” sunt pe cât de repudiate pe atât de irelevante funcțional în noile contexte ale vieții individuale și organizării sociale, și nici într-o „raționalizare a raționalizării”, întrucât tocmai acea raționalizare de care ar trebui să ne despărțim printr-o altă raționalizare nu a existat la noi decât în forma unui deficit de democrație. În consecință, ne confruntăm cu o modernizare în care, concomitent cu transpunerea unei raționalități ce ține de prima modernitate, trebuie să inventăm și principiile, și oportunitățile de raționalizare a ceea ce tocmai încercăm să raționalizăm. Altfel spus, inventăm o modernitate postcomunistă de care, în același timp, trebuie să ne despărțim printr-o nouă raționalizare. De aceea conflictul cu care ne confruntăm este cel dintre prima modernitate, pe care măcar parțial tocmai o re-inventăm pentru a participa într-adevăr în proiectul european la care am aderat, și cea de-a doua modernitate, care ne vrea a fi cât mai reflexivă întrucât solicită raționalizarea proiectelor și configurărilor primei modernități. Trăim concomitent două modernități și mai ales conflictul dintre ele.

Este un conflict cotidian și multiplicat, care se relevă la nivelul lumii vieților personale între opțiuni, acțiuni și oportunități, un conflict politic ce se derulează nu între partidele existente, ci în interiorul lor și în spațiul instituțiilor statului și democrației pluraliste, un conflict social ce se configurează în familii și comunități, un conflict între suveranitatea națională pretins nelimitată și integrarea-participarea națională în Uniunea Europeană, un conflict instituțional între regulile de configurare și configurările efective. Identificarea, înțelegerea și gestionarea unor astfel de conflicte solicită sociologia, de fapt toate științele socio-umane, să formuleze noi întrebări și să caute și răspunsuri, atâta timp cât nu vor să rămână cantonate într-un trecut revolut sau într-o glosare marginală față de spiritul vremii.

Bibliografie

- Albrow, M. (1996) *The Global Age : State and Society beyond Modernity*, Cambridge : Polity.
- Appadurai, A. (2002) Grassroots, Globalization and the Research Imagination, în: J. Vincent (ed.), *The Anthropology of Politics*, Oxford : Blackwell.
- Barber, B. (1995) *Jihad vs. McWorld : How Globalism and Tribalism are Reshaping the World*, New York : Random House
- Bauman, F. (1992) *Modernity and Ambivalence*, Cambridge : Polity.
- Beck, U., Giddens, A., Lash, S. (1994) *Reflexive Modernization*, Cambridge : Polity.
- Beck, U. (2005) *The Brave New World of Work*, Cambridge : Polity, 17-35.
- Castells, M. (1996) *The Rise of Network Society*, Oxford : Blackwell.
- Drucker, P.F. (1993) *Postcapitalist Society*, Oxford : Blackwell.
- Giddens, A. (1991) *Self-identity and Modernity*, Cambridge : Polity.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*, Cambridge : Polity.
- Habermas, J. (2001) *The Postnational Constellation*, Cambridge : MIT Press.
- Patapievici, H.-R. (2002) *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebărilor*

- „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă”, București : Editura Humanitas.
- Lash, S., Urry, J. (1994) *Economies of Sign and Space*, London : SAGE.
- Lyotard, J.F. (2003) *Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii*, Cluj-Napoca : Idea Design and Print.
- Sennett, R. (1998) *The Corrosion of Character : The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, New York.
- Toulmin, S. (1990) *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*, New York : The Free Press.
- Vlăsceanu, L. (2001) *Politică și dezvoltare. România încotro*, București : Editura Trei, 66-85.
- Vlăsceanu, L. (2007) *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*, Iași : Editura Polirom.

Primit la redacție : octombrie, 2009